

SAKARI KARVONEN

INDIKAATTORIKATSAUS

5

Koetun hyvinvoinnin tila
tunnuslukujen valossa

Kuten monet muutkin yhteiskuntatutkimuksen käsitteet, myös hyvinvointi on monitahoinen ja jopa harhaanjohtava ilmaisu sikäli, että sen merkitys eroaa arkipuheessa ja tutkijakielessä. Arkipuheessa hyvinvointi on saanut yhä enemmän mielihyvään ja nautintoihin liittyviä mielleyhtymiä (Karisto 2008). Kuitenkin tutkijat, varsinkin Pohjoismaissa, ymmärtävät hyvinvoinnin laajemmin niin, että se kattaa ihmisenä olemisen aineellisen perustan lisäksi terveyden, sosiaaliset suhteet ja sosiaalisen identiteetin. Koetulla hyvinvoinnilla tarkoitetaan yksilöiden omaa kokemusta näistä ulottuvuuksista sekä niiden kokonaisarviota, joka summautuu tyytyväisyydeksi elämään tai onnellisuudeksi. Hyvinvointi riippuu siis sekä elinoloista että yksilön kyvystä ja mieltymyksistä, joiden pohjalta hän hyvinvointiaan tuottaa. Toisaalta tutkijatkaan eivät ole yksimielisiä siitä, mitkä ovat hyvinvoinnin perusrakenteet, vaan heidänkin näkemyksensä riippuvat sovelletusta viitekehystä tai teoriaperinteestä.

Vuonna 2008 alkanut talouskriisi on nostanut tulonjakoa ja köyhyyttä koskevat kysymykset korkealle poliittisella agendalla. Suomessa tutkijat ja media ovat keskustelleet luokkayhteiskunnan uudesta esiinnoususta (Erola 2010), samalla kun Wilkinsonin ja Pickettin (2009) teos ”*The Spirit Level*” on lisännyt vauhtia yhteiskunnalliseen debattiin tuloerojen seurauksista. Aihe huolestuttaa myös kansalaisia: vuonna 2010 yli kolme neljäsosaa eurooppalaisista piti tuloeroja maassaan liian suurina ja merkittävä enemmistö arvioi köyhyyden kasvaneen. Myös suomalaisista 84 prosenttia arvioi köyhyyden ongelmaksi, joka vaatii hallitukselta välittömiä toimia (Eurobarometer 2010).

Tässä luvussa nojaudun niin sanotun pohjoismaisen hyvinvointitutkimuksen perinteeseen, jonka lähtökohtana on hyvinvoinnin kääntöpuolen – huono-osaisuuden – objektiivinen määrittäminen. Objektiivisuus viittaa tässä kohteesta toisin sanoen ihmisestä itsestään riippumattomaan määrittelyyn. Objektiivisten tietolähteiden sijasta keskityn kuitenkin subjektiivisiin arvioihin, jotka siis pohjautuvat ihmisten omiin kokemuksiin hyvinvointinsa eri osa-alueista. On lisäksi huomattava, että subjektiivinen–objektiivinen -erottelu ei palaudu tietolähteisiin: osa objektiivisista tiedoista perustuu ihmisten itsensä (yleensä kyselyissä) ilmoittamiin tietoihin. Niiden rinnalla esitetään tilastoista ja rekistereistä periytyviä osoittimia. Subjektiivisen hyvinvoinnin tunnusluvut luonnollisesti ovat kaikki lähtöisin ihmisten omista kokemuksista, joita he ovat kuvanneet kyselyissä ja haastatteluisia. Kvalitatiivista eli laadullista tutkimusta tämä luku ei kuitenkaan kata.

Luvussa esitetyt tunnusluvut perustuvat voittopuolisesti THL:n Hyvinvointikompassi (2018) -tietopankkiin, johon laaja asiantuntijaryhmä on valikoinut olennaisimmat väestön hyvinvointia luotettavasti, kattavasti ja säännöllisesti kuvaavat osoittimet. Vastaavia tietopankkeja on muitakin (Findikaattori (2018), Sotkanet (2018) ja Terveystemme (2018)), mutta kullakin on oma näkökulmansa. Edelleen esimerkiksi Tilastokeskus (2018) on vastikään koonnut katsauksen Suomen menestyksestä kansainvälisillä mittareilla. Sen mukaan suomalaiset muun muassa ovat maailman onnellisimpia, Suomi on maailman vakain valtio ja inhimillisen hyvinvoinnin mittarilla Suomi on maailman paras. Näissä vaihtoehtoisissa tietopankeissa painottuu kuitenkin muu kuin koetun hyvinvoinnin näkökulma, minkä vuoksi keskityn tässä Hyvinvointikompassiin.

Luvun tarkoitus on taustoittaa teoksen hyvinvointia ja hyvinvointieroja kuvaavaa kokonaisuutta esittelemällä koetun hyvinvoinnin yleisyyttä ja muutoksia väestössä. Tunnuslukujen ääriarvojen vaihtelua ja sukupuolieroja lukuun ottamatta hyvinvoinnin väestöllisiä jakoja ei tarkastella. Niitä eritellään lähemmin osion muissa luvuissa, joissa tarkasteltavina ovat esimerkiksi ulkomaalaistaustaiset, terveyden eriarvoisuus tai työkyvyn erot työllisten ja työttömien välillä.

Koettu hyvinvointi, sen vaihtelu ja muutokset

Koettua hyvinvointia tarkastellaan Hyvinvointikompassissa seitsemän tunnusluvun avulla (suluissa mittarien sisältö), jotka kuvaavat sosiaalisia suhteita (yksinäisiksi itsensä kokevat aikuiset ja eläkeikäiset, ei yhtään läheistä ystävää koulukäisillä), turvallisuutta (koulukiusaaminen, asuinalueen koettu turvallisuus) ja elämänlaatua (hyvä elämänlaatu aikuiset ja eläkeikäiset). Lisäksi ulottuvuudella on kaksi osallisuutta kuvaavaa tietoa, jotka koskevat poliittista osallisuutta (äänestäminen) ja järjestötoimintaa.

Sosiaalisia suhteita tarkastellaan yksinäisyyden kautta. Aikuisilta on kysytty, tuntevatko he itsensä yksinäiseksi. Yläkouluikäisiltä on puolestaan kysytty läheisten ystävien määrää, ja tarkasteluun on valittu niiden osuus, joilla ei ole yhtään läheistä ystävää. Ikäryhmästä riippumatta yksinäisiä on vajaa kymmenen prosenttiyksikköä (taulukko 5.1). Toisin kuin yksinäisyys aikuisilla, ystävättömien nuorten osuus vaihtelee huomattavasti alueittain, mitä selittää osin se, että nuorten tiedot on kerätty kuntatasolla. Aikuisilla aluevaihtelu perustuu maakuntien tietoihin, mikä voi tasoittaa alueellisia eroja, kun mahdollinen maakunnan sisäinen vaihtelu häviää maakuntakeskiarvon joukkoon (ks. myös Karvonen luku 10 tässä teoksessa).

Elämänlaatua koskevia arvioita on saatavissa vain aikuisilta. Vajaa kaksi kolmasosaa työikäisistä ja noin puolet eläkeikäisistä arvioi elämänlaadunsa hyväksi. Yksinäisyyteen verrattuna aluevaihtelu on suurempaa. Työikäisillä elämänlaadun alue-eron vaihteluväli on yli kaksinkertainen yksinäisyyden vaihteluväliin nähden. Eläkeikäisilläkin elämänlaatu vaihteli yhdeksän prosenttiyksikköä alueiden välillä.

Turvallisuutta kuvaa kouluikäisillä koulukiusaaminen ja aikuisilla asuinalueen turvallisuus. Vähintään kerran viikossa koulussa kiusattiin kuutta prosenttia yläkouluikäisistä. Tunnusluvun aluevaihtelu oli huomattavan suurta, peräti 27 prosenttiyksikköä. Lähempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, että kyse on yhden pienen kunnan poikkeavan suuresta ääriarvosta¹, sillä Föglössä jatkuva koulukiusaamista ilmoittaa 29 prosenttia nuorista. Seuraavaksi yleisintä kiusaaminen on Siuntion kouluissa (17,7 %). Asuinalueensa turvallisuuteen tyytyväisten työikäisten osuuksissa sen sijaan vaihtelu oli vain seitsemän prosenttiyksikköä koko maan keskiarvon ollessa 92 prosenttia.

Osallisuuden mittarina olivat järjestötoimintaan osallistuminen ja kuntavaaleissa äänestämisen. Järjestötoimintaan osallistui keskimäärin joka neljäs aikuinen, kun kuntavaalien keskimääräinen äänestysosuus oli 59 prosenttia. Järjestötoiminnan aluevaihtelu oli pienehköä, kahdeksan prosenttiyksikköä. Äänestämisen sen sijaan vaihtelee tunnetusti voimakkaasti kunnasta toiseen. Viime vaaleissa pienin äänestäneiden osuus oli Kajaanissa ja suurin Kinnulassa.

Sosiaalisten suhteiden ajalliset muutokset olivat verraten vähäisiä. Suurimmat muutokset olivat ystävättömien poikien osuuden pieneneminen ja yksinäisten eläkeikäisten naisten osuuden pieneneminen. Ensimmäiset tiedot ystävien määrästä ovat käytettävissä vuodelta 2008, jolloin ilman läheistä ystävää oli 14 prosenttia yläkouluikäisistä pojista. Vuonna 2017 vastaava osuus oli 11 prosenttia. Tyttöillä ystävättömyys ei olennaisesti muuttunut tällä jaksolla, ja vuonna 2017 osuus oli kuusi prosenttia. Vuonna 2017 noin yhdeksän prosenttia sekä työikäisistä miehistä että naisista oli yksinäisiä, eläkeikäisistä miehistä kuusi ja naista kahdeksan prosenttia. Naisten osuus oli tarkastelujakson alussa hieman suurempi (10,8 %), mutta miehillä osuus ei muuttunut.

¹ Yksittäisiä alueita kuvaavat tiedot on saatavissa Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanetista (sotkanet.fi)

TAULUKKO 5.1. Koettua hyvinvointia ja osallisuutta kuvaavat tuoreimmat tunnusluvut (%) ja niiden vaihtelu eri alueilla. Lähde: Hyvinvointikompassi.

Tunnusluku (vuosi)	Koko maa	Maan alin ja ylin	Vaihteluväli
Ei yhtään läheistä ystävää (%), 8. ja 9. luokan oppilaista (2017)	8,5	4,0–23,8	19,8
Itsensä yksinäiseksi tuntevat (%), 20–64-v. (2018)	8,8	5,8–10,8	5,0
Itsensä yksinäiseksi tuntevat (%), 65 vuotta täyttäneet (2018)	7,2	4,2–10,1	5,9
Elämänlaatunsa hyväksi tuntevat (%), 20–64-vuotiaat (2018)	63,5	56,0–68,9	12,9
Elämänlaatunsa hyväksi tuntevat (%), 65 vuotta täyttäneet (2018)	51,1	45,1–53,8	8,7
Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa (%), 8. ja 9. luokan oppilaista (2017)	5,8	2,3–29,4	27,1
Asuinalueensa turvallisuuteen tyytyväisten osuus (%), 20–64-vuotiaat (2016)	91,8	88,3–94,8	6,5
Äänestysaktiivisuus kuntavaaleissa, % (2017)	58,9	49,3–82,6	33,3
Aktiivisesti järjestötoimintaan tms. osallistuvat (%), 20–64-vuotiaat (2018)	27,1	21,4–29,5	8,1

Elämänlaatu puolestaan on viime vuosina parantunut muilla paitsi työikäisillä miehillä, joista 55 prosenttia arvioi elämänlaatunsa hyväksi. Naisilla sen sijaan vastaava osuus on kasvanut 56:stä 61 prosenttiin vuosina 2013–17. Eläkeikäisillä muutos on samaa suuruusluokkaa ja ilmenee molemmilla sukupuolilla. Miehillä osuus on kasvanut 53:stä 57:een ja naisilla 49:stä 55 prosenttiin.

Asuinalueen turvallisuuden kokemus sen sijaan ei ole muuttunut, eikä kokemus ole yhteydessä sukupuoleen. Kiusaaminen koulussa kuitenkin yleistyi muuttaman prosenttiyksikön verran 2000-luvun alusta vuosikymmenen loppua kohti. Huippuvuosi oli vuosi 2008, jolloin pojista kiusattiin kymmentä ja tyttöistäkin seitsemää prosenttia. Tämän jälkeen kiusaaminen on vähentynyt suhteellisen tasaisesti niin, että vuonna 2017 kiusattujen yläkoululaispoikien osuus oli seitsemän ja tyttöjen viisi. Tämä on samalla tasolla kuin 2000-luvun alussa.

Osallisuustunnuslukuista järjestötoimintaan osallistuminen oli vuonna 2017 yhtä yleistä (27,1 %) kuin vuonna 2013 (26,4 %), joten olennaisia muutoksia ei muutaman vuoden seurantajaksolla ole tapahtunut. Järjestötoimintaan osallistuminen ei myöskään vaihtelee sukupuolen mukaan. Äänestysaktiivisuutta ei tilastoida sukupuolen mukaan. 2000-luvun kuntavaaleissa keskimääräinen aktiivisuus on ollut hieman alle 60 prosenttia lukuun ottamatta vuoden 2008 vaaleja, jolloin äänestysosuus oli 61,2.

Yhteenveto: Koetun hyvinvoinnin tila

- Subjekttiivinen eli koettu hyvinvointi kuvaa hyvinvointia väestön omien kokemusten, arvioiden ja arvostusten pohjalta. Usein hyvinvointikatsaukset perustuvat objektiivisiin, tilastoista ja rekistereistä kerättäviin tietoihin.
- Koettua hyvinvointia kuvattiin sosiaalisia suhteita, turvallisuutta, elämänlaatua ja osallisuutta kuvaavin tiedoin. Päähuomio oli alueellisessa vaihtelussa.
- Suurinta aluevaihtelu oli kuntavaalien äänestysaktiivisuudessa, jota käytettiin osallisuuden mittarina. Se kuitenkin poikkesi muista tunnusluvusta, sillä tieto ei ole subjektiivinen. Suurta aluevaihtelua ilmeni myös koulukiusaamisessa ja ystävättömyydessä, jotka molemmat kuvasivat kouluikäisten kokemuksia. Aikuisilla (työikäisillä) vaihteli eniten elämänlaatu eläkeikäisten keskuudessa.
- Pienintä aluevaihtelu oli yksinäisyyden kokemuksissa: noin joka 20. aikuinen ja eläkeikäinen oli yksinäinen. Samaa tasoa oli myös aluevaihtelu asuinalueen turvallisuuden kokemuksessa aikuisilla.
- Ajallisia muutoksia koskevia tietoja on verraten lyhyeltä jaksolta. Selvimät muutokset ovat ystävättömien poikien osuuden pieneneminen, yksinäisten eläkeikäisten naisten osuuden pieneneminen sekä elämänlaadun paraneminen muilla paitsi työikäisillä miehillä. Myös koulukiusaaminen on vähentynyt viime vuosina.

Lähteet

Findikaattori (2018): <https://findikaattori.fi>

Hyvinvointikompassi (2018): <https://www.hyvinvointikompassi.fi/>

Karisto, Antti (2008): Hyvinvoinnin käsite on hukassa. Hyvinvointikatsaus : tilastollinen aikakauslehti, 2/2008.

Sotkanet (2018): <https://Sotkanet.fi>

Terveystemme (2018): <http://www.terveytemme.fi/>

Tilastokeskus (2018): Suomi maailman kärjessä. <https://www.stat.fi/ajk/satavuotiasuomi/suomimaailmankarjessa.html>